

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING BADIY-ESTETIK MADANIYATINI
RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Abdurazaqova Zebiniso Akmaljon qizi

Qo'qon davlat universiteti Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu tezida oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan bo'lajak o'qituvchilarning badiiy-estetik madaniyatini rivojlantirishning bugungi kundagi dolzarb muammolari va ularning yechimlari tahlil qilingan. Pedagogik faoliyatda estetik dunyoqarashning o'rni, talabalarda san'at va go'zallikka bo'lgan munosabatni shakllantirish usullari yoritilgan. Oliy ta'lim dasturlaridagi mavjud kamchiliklar ko'rib chiqilib, ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *badiiy pedagogika, estetik madaniyat, bo'lajak o'qituvchi, ma'naviy dunyoqarash, pedagogik mahorat, san'at vositalari, ta'lim integratsiyasi.*

Yangi O'zbekiston sharoitida uchinchi Renessans poydevorini barpo etish yosh avlodga ta'lim va tarbiya beruvchi pedagog kadrlar salohiyatiga bevosita bog'liqdir. Bugungi kun o'qituvchisi nafaqat o'z fanining chuqur bilimdoni, balki yuksak ma'naviyatli, keng dunyoqarashli va estetik didga ega shaxs bo'lishi davr talabidir. Badiiy-estetik madaniyat o'qituvchi shaxsining kasbiy komilligini belgilovchi muhim mezonlardan biri hisoblanadi.

Biroq, zamonaviy axborot texnologiyalari va globalashuv jarayonlari jadallashgan bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-estetik ehtiyojlarini to'g'ri shakllantirishda qator muammolar ko'zga tashlanmoqda[2]. Talaba-yoshlar o'rtasida milliy va jahon san'ati durdonalari bilan tanishish, teatr, muzey va badiiy ko'rgazmalarga borish ko'rsatkichlarining pastligi ularning estetik madaniyati yetarli darajada rivojlanmayotganidan dalolat beradi. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchilarning badiiy-estetik madaniyatini tizimli rivojlantirish muammosini tadqiq etish o'ta dolzarb hisoblanadi.

Estetik madaniyat – bu insonning atrof-muhitdagi, mehnatdagi va san'atdagi go'zallikni idrok etish, baholash va yaratish qobiliyatini ifodalovchi murakkab tizimdir. Pedagogika fanida ushbu tushuncha o'qituvchining dars berish san'ati, nutq madaniyati, tashqi ko'rinishi va o'quvchilar bilan muloqot o'rnatish mahorati bilan uzviy bog'liq holda o'rganiladi. Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy jarayondir. Shuning uchun ham bo'lajak o'qituvchilarda estetik his-tuyg'ular, badiiy did va estetik ideallarni shakllantirish oliy pedagogik ta'limning muhim vazifalaridan biri bo'lishi lozim. Talaba o'zida go'zallikni his eta olmas ekan, kelgusida maktab o'quvchilarida ham bu xislatni tarbiyalay olmaydi. Taniqli pedagog V.A.Suxomlinskiy ta'kidlaganidek, "Go'zallikni his qilish va undan zavqlanish – bu inson madaniyatining birinchi pog'onasidir"[3].

Bugungi kunda mavjud muammolar va kamchiliklar Oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatishlar va tahlillar bo'lajak o'qituvchilarning badiiy-estetik madaniyatini rivojlantirishda quyidagi tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

O'quv rejalari va dasturlardagi nomutanosiblik: Pedagogika va psixologiya yo'nalishlarida badiiy-estetik tarbiyaga, san'at va adabiyotga yo'naltirilgan fanlar soatining kamligi yoki umuman mavjud emasligi.

Texnokratiya va raqamlashtirishning salbiy ta'siri: Talabalarning internet va ijtimoiy tarmoqlardagi yuzaki, saviyasiz kontentlarga ko'p vaqt ajratishi oqibatida klassik san'at namunalari (klassik musiqa, tasviriy san'at, teatr)ga bo'lgan qiziqishning pasayishi.

Metodik yondashuvlarning eskirganligi: Oliy ta'lim muassasalarida madaniy-estetik tadbirlarni ko'pincha rasmiyatchilik yoki yuzaki hisobot uchun tashkil etilishi, talabalarning ichki ehtiyojidan kelib chiqmasligi. Mustaqil ta'limning tizimsizligi: Talabalarga badiiy adabiyotlarni o'qish va tahlil qilish bo'yicha beriladigan topshiriqlarning nazorati sustligi va rag'batlantirish tizimining yo'qligi.

Bo'lajak o'qituvchilarning badiiy-estetik madaniyatini yuksaltirish uchun ta'lim jarayoniga quyidagi innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur: Integrativ o'quv kurslarini tashkil etish: Pedagogika fanlari tarkibiga "Badiiy pedagogika va estetika", "O'qituvchining estetik madaniyati" kabi maxsus kurslarni kiritish lozim. Muzey va teatr pedagogikasini rivojlantirish: Oliy ta'lim muassasalarida darslarni faqat auditoriya bilan cheklamay, ko'rgazmalar, davlat muzeylari va teatrlarda amaliy mashg'ulotlar shaklida o'tkazish tizimini yo'lga qo'yish. To'g'ri vizual muhit yaratish: Universitet ichki muhitini, auditoriyalar va yo'laklarni estetik jihatdan yuqori did bilan jihozlash. Bu talabalarda bevosita go'zallik muhitida yashash va ishlash ko'nikmasini shakllantiradi. Badiiy jamoalar faoliyatini jonlantirish: Talabalar o'rtasida havaskorlik teatr studiyalari, kitobxonlik klublari va she'riyat kechalarini o'tkazish orqali ularning yashirin ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarish.

Bo'lajak o'qituvchilarning estetik madaniyatini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni Bugungi raqamli transformatsiya asrida bo'lajak pedagoglarning badiiy-estetik madaniyatini faqat an'anaviy usullar bilan cheklanib rivojlantirib bo'lmaydi. Zamonaviy axborot texnologiyalari, multimedia vositalari va internet imkoniyatlari bu jarayonda ham salbiy, ham ijobiy omil bo'lib xizmat qilishi mumkin. Asosiy vazifa – raqamli muhitni talabalarning estetik didini buzuvchi omildan, ularning dunyoqarashini boyituvchi samarali pedagogik qurolga aylantirishdir. Shu maqsadda oliy ta'lim muassasalarida virtual muzeylar, raqamli galereyalar va onlayn teatr platformalaridan unumli foydalanish lozim. Masalan, jahonning mashhur Luvr, Ermitaj yoki Britaniya muzeylariga, shuningdek, mamlakatimizning Alisher Navoiy nomidagi davlat akademik katta teatri spektakllariga virtual sayohatlar tashkil etish talabalarda vizual va audio estetik idrokni yuksaltiradi. Bundan tashqari, bo'lajak o'qituvchilar o'z dars ishlanmalari va taqdimotlarini tayyorlashda ranglar uyg'unligi, kompozitsiya qonuniyatlari va dizayn estetikasiga amal qilishni o'rganishlari shart. Bu ularning nafaqat shaxsiy madaniyatini, balki bo'lajak kasbiy faoliyatida o'quvchilarga axborotni chiroyli va tushunarli tarzda yetkazib berish bo'yicha texnik-estetik mahoratini ham oshiradi.

Talaba-pedagoglar ma'naviy qiyofasida milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasi Badiiy-estetik madaniyat shakllanishining negizida milliy va umuminsoniy

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

qadriyatlarining o'zaro uyg'unligi yotadi. Bo'lajak o'qituvchi, birinchi navbatda, o'z xalqining boy madaniy merosi, maqom san'ati, milliy hunarmandchiligi, me'morchiligi va mumtoz adabiyotidan bahramand bo'lishi zarur. Buyuk mutafakkirlarimiz Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon kabi siymolarning asarlaridagi estetik ideallarni anglash o'qituvchining ichki ma'naviy dunyosini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lish uchun jahon adabiyoti va san'ati durdonalarini (Shekspir, Gyote, Betxoven, Leonardo da Vinchi kabi daxolarning ijodini) o'rganish ham birdek muhimdir. Milliy zamin va umumbashariy madaniyat integratsiyasi bo'lajak o'qituvchini tor doiradagi fikrlashdan qutqarib, unga keng qamrovli va tolerant dunyoqarash bag'ishlaydi. Bunday pedagog dars o'tish jarayonida har bir mavzuga ijodiy, badiiy yondasha oladi, darsni zerikarli ma'ruzadan jonli san'at asariga aylantirishga erishadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning badiiy-estetik madaniyatini shakllantirish faqatgina nazariy bilimlarni berish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon bevosita talabalarning psixologik holati, ichki kechinmalari va hissiy intellekti (emotional intelligence) bilan uzviy bog'liqdir. Pedagogik faoliyatda o'qituvchining o'z his-tuyg'ularini boshqara olishi, o'quvchilar bilan emotsional aloqa o'rnatilishi xuddi shu estetik idrok darajasiga tayanadi. Shu sababli, oliy ta'lim tizimida talabalarning estetik hissiyotlarini rivojlantirish uchun quyidagi psixologik va pedagogik metodlarni qo'llash maqsadga muvofiq:

-Art-terapiya va musiqiy relaksatsiya masofalari. Pedagogika yo'nalishi talabalariga dars mashg'ulotlari davomida, ayniqsa psixologik zo'riqish paytlarida klassik musiqa tinglash yoki tasviriy san'at vositalari orqali emotsional holatni barqarorlashtirish usullarini o'rgatish. Bu metod bo'lajak o'qituvchiga kelajakda maktabda o'quvchilar charchog'ini bosishda asqotadi.

-Empatiya (hamdardlik va his qilish) mashqlari. Badiiy asarlar, dramatik teatr ssenariylari yoki badiiy filmlardagi qahramonlar xarakterini tahlil qilish orqali talabalarda insoniy holatlarni ichki tomondan his qilish qobiliyatini o'stirish. Bu o'qituvchining kelajakda o'z sinfidagi "qiyin" bolalar bilan til topishishiga zamin yaratadi.

-Pedagogik improvizatsiya o'yinlari. Kutilmagan pedagogik vaziyatlardan chiroyli, madaniyatli va estetik jihatdan to'g'ri chiqib ketish bo'yicha rolli o'yinlar tashkil etish. Bu bo'lajak pedagogning nutqiy nafosati va harakatlar madaniyatini shakllantiradi.

Bo'lajak o'qituvchining tashqi madaniyati, nutqiy etikasi va estetik imidji o'qituvchining estetik madaniyati nafaqat uning ichki dunyosida, balki uning tashqi qiyofasida, kiyinish uslubida, o'zini tutishida va nutqida bevosita namoyon bo'ladi. Pedagogik muloqot jarayonida o'quvchi birinchi navbatda o'qituvchining tashqi ko'rinishi va ovoz toniga e'tibor qaratadi. Biroq, bugungi oliy ta'limda bo'lajak muallimlarning shaxsiy imidjini shakllantirish masalasiga alohida fan sifatida qaralmayotgani jiddiy kamchiliklardan biridir. O'qituvchining estetik imidjini yuksaltirish quyidagi mezonlarni o'z ichiga olishi shart:

Nutq madaniyati va ritorika. Pedagog nutqi mantiqiy, aniq, shevalardan xoli, boy va badiiy ifodali bo'lishi kerak. Ovoz ohangining to'g'ri tanlanishi o'quvchining darsni estetik zavq bilan tinglashini ta'minlaydi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Kiyinish madaniyati (Pedagogik dress-code). Kiyim tanlashda ranglarning uyg'unligi, me'yor va pedagogik etikaga moslik talabalik davridanoq shakllanishi lozim. Chiroyli va did bilan kiyingan o'qituvchi o'quvchilar uchun go'zallik namunasiga aylanadi.

Mimika va pantomimika. O'qituvchining yuz ifodalari, qarashlari, qo'l harakatlari (jestlar) ma'ruzani to'ldirib turishi, lekin o'quvchini chalg'itmasligi, aksincha unda estetik madaniyat tuyg'usini uyg'otishi kerak.

Bo'lajak o'qituvchilarning badiiy-estetik madaniyatini rivojlantirish – bu shunchaki qo'shimcha tarbiya vositasi emas, balki zamonaviy raqobatbardosh pedagog shaxsini shakllantirishning fundamental asosidir. Mazkur muammolarni tizimli hal etish orqali biz kelajakda maktablarga nafaqat dars beruvchi, balki o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyituvchi, ularga go'zallik va san'atni o'rgatuvchi chinakam ma'rifatparvar pedagoglarni yetkazib berishga erishamiz. Oliy ta'lim dasturlarini estetik mazmun bilan boyitish va talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash bu boradagi eng samarali qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021.
2. Mavlonova R., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2010. Inatov A.X. Bo'lajak o'qituvchilarning estetik madaniyatini shakllantirish mexanizmlari. // Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar jurnali. – Toshkent, 2022. – №3.
3. Suxomlinskiy V.A. Tarbiya haqida. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1985.

